

Η εξαθλίωση του ανθρώπου με την «ασθένεια της βούλησης» στον Χριστιανισμό (Κορνήλιος Καστοριάδης)

«Γένοιτό μοι κατά το ρήμα σου...».

Η χριστιανική ηθική βασίζεται στα εφευρήματα της ένοχης συνείδησης και της ενοχής, που τελικά αναστέλλουν την ελεύθερη βούληση και επομένως την ίδια την ελεύθερη εξέλιξη της ζωής. Η έλλειψη βούλησης εξαγιάζεται στον Χριστιανισμό κατά τον Ευαγγελισμό, όταν άβουλη η Μαριάμ ακούει και δέχεται μοιρολατρικά αυτά, που της ανακοινώνει ο Γαβριήλ, ψελλίζοντας: «*Ιδού η δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατά το ρήμα σου*» (Λουκάς, 1: 38).

Πολλά χωρία, τόσο στην Ιλιάδα όσο και στην Οδύσσεια, παρουσιάζουν ρητά τούς δισταγμούς των ηρώων. Τους δείχνουν τη στιγμή της μάχης να αντιπαραθέτουν μέσα τους αντιφατικά πράγματα, αυτό, που θα ονομάσει αργότερα ο Πλάτων «*διάλογο ψυχής με τον εαυτό της*». Ο Όμηρος χρησιμοποιεί π.χ. την έκφραση «*δίχα θυμόν έχειν*», προκειμένου να περιγράψει το πνεύμα τού ήρωα, που αμφιταλαντεύεται μεταξύ δυο αντιφατικών θέσεων (βλ. Οδύσσεια π. 73, που επαναλαμβάνεται ελαφρώς παραλλαγμένο στην τ. 524). Και η λήψη της απόφασης συνδέεται άρρηκτα με μια ρητή ενδοσκοπήση, με τον έλεγχο των υπέρ και των κατά, των κινήτρων, που οδηγούν τον ήρωα στην πράξη ή στην αδράνεια. Όλα αυτά είναι απολύτως εμφανή σε όλη την έκταση των επών.

Παρά ταύτα παρεμβάλλεται εδώ μια συζήτηση -δευτερεύουσα σίγουρα- που δεν θα

ήθελα όμως να αποφύγω. Υποστηρίχτηκε[1], και συνεχίζει να υποστηρίζεται[2], ότι δεν θα μπορούσε να υπάρξει πραγματική απόφαση στον ελληνικό κόσμο, τουλάχιστον στα ομηρικά έπη, αλλά και πέραν αυτών, μέχρι τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, διότι η αρχαία Ελλάδα αγνοεί την έννοια της βούλησης ...

Βέβαια, η λέξη «βούλησις» δεν απαντά στον Όμηρο -ούτε και πολύ αργότερα- για να υποδείξει την ψυχική ιδιότητα ή στάση που θα οδηγούσε στην επιλογή μεταξύ δύο πραγμάτων ή που θα στηρίζει την απόφαση. Γιατί όμως να συμπεράνουμε εξ αυτού την παντελή απουσία της ίδιας της έννοιας; Υφίσταται εν προκειμένω σύγχυση μεταξύ της άγνοιας μιας λέξης ή της μη θεματοποίησης μιας έννοιας από κάποια γλώσσα και της απουσίας της ίδιας της έννοιας. Είναι σχεδόν σαν να υποστηρίζουμε, ότι οι Έλληνες δεν είχαν υποσυνείδητο, επειδή δεν υπάρχει λέξη, που να το ονοματίζει! Το ερώτημα που πρέπει να τεθεί είναι, γιατί μέχρι μια σχετικά ύστερη χρονολογία δεν θεματοποίησαν τη βούληση[3].

[1. Π.χ. ο H. Frankel, *Dichtung*, ο οποίος γράφει: «Η "θέληση" αποτελεί ιδέα, που απουσιάζει καθαυτή από το πνευματικό στερέωμα της αρχαϊκής και της κλασικής Ελλάδας. (...) Γι' αυτό και δεν υπάρχει ουσιαστικό, που να δηλώνει τη "θέληση"...».

2. Πρβλ. π.χ. J.-P. Vernant, «Ebauches de la volonté dans la tragedie grecque», στο J.-P. Vernant / P. Vidal-Naquet, «Mythe et tragedie en Grece ancienne», Paris, Maspero 1972, σ. 43-74, επανέκδ. στο «Mythe et tragedie I», Paris, La Decouverte, σ. 43-74: «Σχηματίσαμε την πεποίθηση, ότι ο άνθρωπος αποφασίζει να δράσει "θεληματικά", με τον ίδιο τρόπο, που διαπιστώνει, ότι διαθέτει χέρια και πόδια. Ακόμα κι εκεί, όπου ο πολιτισμός, όπως αυτός της αρχαϊκής και της κλασικής Ελλάδας, δεν περιέχει στο λεξιλόγιο του καμμία λέξη, που να αντιστοιχεί στον δικό μας όρο της θέλησης, δεν διστάζουμε καθόλου να αποδώσουμε στους ανθρώπους της εποχής αυτής, έστω και χωρίς να το γνωρίζουν, τη βουλευτική λειτουργία, την οποία ωστόσο δεν κατονόμασαν» (σ. 44).

3. Σημείωση Π-Δ: Παρόμοια ερμηνεία επιχειρείται και με την απουσία της λέξης «ομοφυλοφιλία» στην αρχαία Ελλάδα.]

Προσωπικά πιστεύω, ότι δεν αγνοούσαν καθόλου την έννοια, αλλά ότι γι' αυτούς η βούληση δεν αποτελούσε πρόβλημα. Και ότι, πίσω από τη σύγχρονη θεματοποίηση της έννοιας, στη ρίζα της, υποκρύπτεται κάτι άλλο.

Θα πρέπει εδώ να ακολουθήσουμε μια άλλη θεωρητική γενεαλογία, την ιουδαϊκή και τη χριστιανική. Διότι από την εποχή ακριβώς του Χριστιανισμού, αλλά αναμφίβολα ήδη από τον Ιουδαϊσμό, ο ανθρώπινος κόσμος κατατράχεται από μια ουσιαστική ασθένεια: Την ασθένεια της βούλησης, η οποία έχει μια σαφή οντοθεολογική καταγωγή αναπόσπαστη από την έννοια τού αμαρτήματος. Οφείλουμε να πράξουμε κάτι, για το οποίο δεν είμαστε ίσως ικανοί, πράγμα, που αποτελεί σφάλμα. Αποδίδουμε επομένως στον εαυτό μας την αιτία αυτής της

ανικανότητας με τη μορφή της κακής θέλησης ή της ανεπαρκούς βούλησης.

Στους Έλληνες όμως, δεν υπάρχει αμαρτία, άρα δεν μπορεί να υπάρξει και θεματοποίηση της σχετικής με τη βούληση προβληματικής. Η ρίζα βρίσκεται εδώ, οι δε απολήξεις της φθάνουν σε όλη τη σύγχρονη λογοτεχνία, τουλάχιστον από τον Άμλετ μέχρι τον Αδόλφο του Benjamin Constant και τους μυθιστοριογράφους τού 19ου αιώνα. Ο λιπόψυχος ήρωας είναι γεμάτος ιδέες για να αλλάξει τον κόσμο, είναι όμως αργά για να τις υλοποιήσει, ίσως αύριο... Όλη αυτή η νεφελώδης θεματική απουσιάζει από το τεράστιο σώμα τής αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, στην οποία βρίσκουμε τον εσωτερικό διάλογο, τον δισταγμό, την αμφιβολία και τελικά την απόφαση για δράση ή παραίτηση, δεν βρίσκουμε όμως, παρά μόνο τελείως περιθωριακά, την πρόσθετη αυτή στιγμή τής ασθενούς βούλησης. Δεν πρόκειται, επομένως, για μη ανακάλυψη τής βούλησης από τους Έλληνες, αλλά για μη ύπαρξη της ασθένειας της βούλησης, των «ασθενειών βούλησης», όπως έλεγαν τα εγχειρίδια ψυχιατρικής τού 19ου αιώνα («Les Maladies de la volonte» [1833], είναι ο τίτλος μίας από τις γνωστότερες εργασίες τού Γάλλου ψυχολόγου Theodule Ribot), και της βούλησης ως ασθένειας...

Στην αρχαία Ελλάδα η στιγμή της απόφασης προϋποθέτει βέβαια τη βούληση, η βούληση όμως αυτή δεν είναι αυτονομημένη, δεν αποτελεί χωριστή λειτουργία, που θα μπορούσε επομένως να βρίσκεται σε διαρκή απόσταση (σε σχέση με τη σκέψη και την πράξη), όπως συμβαίνει στον χριστιανικό κόσμο (ας αφήσουμε στην άκρη τούς Εβραίους). Θα το ήθελα, δυστυχώς όμως, δεν μπορώ. Ποιος θέλει πραγματικά; Ποιος ήταν σε θέση να θελήσει μια για πάντα και για όλο τον κόσμο; Μήπως ο Θεός ως βούληση; Βούληση όμως ποιου πράγματος; Και ποιο μέρος της βούλησης αυτής καταχωρείται στον άνθρωπο;

Συναντάμε εδώ όλες τις απορίες γύρω από την ανθρώπινη ελευθερία βούλησης και τη συμφιλίωση της με τη θεία θέληση, την παντογνωσία και την παντοδυναμία του Θεού. Στο Χριστιανισμό, ο άνθρωπος, εκπεσόν ον, αμαρτωλός, συγκρούεται συνεχώς -όχι με τον θάνατο, αλλά- με τη δική του ανανεούμενη κατάπτωση, με την αδυναμία του να αποδειχθεί άξιος του κανόνα, που δίνει νόημα στη ζωή του. Κανόνας, που ενσωματώνει άλλωστε, από την ίδια του τη φύση, την κατάπτωση αυτή, διότι πρόκειται για ανεφάρμοστο κανόνα, και κατά συνέπεια ο άνθρωπος παραμένει αναγκαστικά στην αθλιότητά του. Σαν να του ζητούσαν να πετάξει πρώτα σαν πουλί και μετά να αποφασίσει· δεδομένου, ότι δεν μπορεί να πετάξει, είναι ένοχος. Έτσι είναι οι μεγάλες μονοθεϊστικές θρησκείες. Ήθελα όμως μόνο να δείξω, ότι η βούληση δεν παρουσιάζεται σαν το συγκεκριμένο πρόβλημα στους

Έλληνες.

Πηγή: freeinquiry.gr (Αποσπάσματα του βιβλίου του Κορνήλιου Καστοριάδη «Η ελληνική ιδιαιτερότητα», τόμος Α' - πλην της εισαγωγής και του τίτλου)